

DOI: 10.18523/2617-9067.2025.8.91-103

УДК 355.273-044.332(4770:477)

Діана Бойко

<https://orcid.org/0009-0008-5762-9607>

Олександр Бігдан

<https://orcid.org/0009-0001-4055-0766>

Анна Прохорова

<https://orcid.org/0009-0006-5407-8286>

ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ КОЛИШНІХ ЦИВІЛЬНИХ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ (НА ПРИКЛАДІ РОТИ XXX)

Статтю присвячено явищу адаптації колишніх цивільних до військової служби. В огляді літератури концептуалізовано поняття адаптації та запропоновано теоретичні підходи до розгляду цього явища з позиції ідей А. Шюца, П. Бергера та Т. Лукмана, І. Гофмана, П. Бурдьє, а також К. Оберга та Б. Бергмана. Розглянуто спектр чинників адаптації військовослужбовців з досвіду армій інших країн. Емпірична частина дослідження ґрунтується на якісній методології. У результаті аналізу глибоких інтерв'ю з військовослужбовцями роти XXX виокремлено та систематизовано чинники адаптації колишніх цивільних до військової служби в умовах повномасштабної війни Росії проти України.

Ключові слова: адаптація військовослужбовців, адаптація колишніх цивільних до військової служби, чинники адаптації військовослужбовців до війни, повномасштабна війна Росії проти України.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну сотні тисяч українців долучилися до Сил оборони та стали на захист Батьківщини. Якщо за часів АТО/ООС чисельність української армії становила близько 261 тисячі осіб (Слово і діло, 2022), то станом на січень 2025 р. — близько 880 тисяч (РБК-Україна, 2025). Отже, за інформацією з відкритих джерел, можемо констатувати, що наша армія за останні три роки зросла більше ніж утричі.

Велика кількість з тих людей, які в цей період долучилися до військової служби, до 2022 р. не мали армійського досвіду, працювали в цивільному секторі і не були дотичними до війни. Потрапивши в нове мілітарне середовище, колишні цивільні мусять адаптуватись до нього. В умовах війни від швидкої та успішної адаптації залежить безпека їх самих та їхніх

побратимів. Причому під час великої війни Росії проти України адаптація військових-новобранців відбувається одразу і до армійського устрою, і до служби в умовах воєнного стану та постійних бойових дій.

Отже, постають запитання: що допомагає колишнім цивільним адаптуватись до військової служби, які чинники адаптації вважають важливими самі військовослужбовці? Відповіді на ці запитання є критичними, адже, поки триває війна, армія весь час поповнюється новими мобілізованими. І держава має бути зацікавлена в тому, щоб допомогти їм адаптуватися швидше та ефективніше. Тож дослідження, викладене в цій статті, має як наукову важливість, так і суто практичну мету. Наукова новизна цього дослідження полягає у виокремленні чинників адаптації колишніх цивільних до військової служби

в умовах воєнного стану та загальної мобілізації, оскільки здебільшого дослідження проводили в країнах, що мають контрактні армії. Практичною метою роботи є виявлення та систематизація чинників адаптації колишніх цивільних до військової служби. Результати цього та подібних досліджень можуть бути використані для розроблення заходів, які полегшать і пришвидшать адаптацію новобранців.

Підходи до вивчення явища адаптації до військової служби в соціальних науках

У сучасних дослідженнях адаптація є одним із головних понять, яке має широкий спектр значень. У соціальних науках цей термін охоплює як звичайні поведінкові зміни, так і вміння особи ефективно пристосовуватися до нової інформації, досвіду або умов навколишнього середовища, що трансформуються (Павлюк & Овдій, 2022). Тобто адаптація є механізмом, що дає змогу людині навчатися та приймати нові моделі поведінки, необхідні для успішного функціонування в динамічному середовищі.

Як наголошує Інна Галецька (2005), життя людини, від народження до смерті — це постійний процес безперервної адаптації. Така думка дає змогу розглядати адаптацію не як обмежену в часі ситуацію, а як звичний і тривалий механізм соціальної взаємодії. В умовах військової служби це має особливе значення, тому що зміни зазнає не тільки зовнішнє оточення, а й структура соціальних взаємин та рольових установок.

Важливим підґрунтям для розуміння процесів адаптації, зокрема в умовах входження до нового соціального середовища, є теорія А. Шюца, викладена в праці «Чужинець: соціально-психологічний нарис» (Schuetz, 1944). Альфред Шюц аналізує феномен «чужинця» як особи, яка потрапляє в абсолютно незнайоме середовище та змушена орієнтуватися на нові соціальні норми, цінності та моделі поведінки. Згідно з Шюцем, «чужинець» опиняється в ситуації, коли попередні знання та досвід стають недостатніми для взаємодії з іншими. У нього можуть виникнути відчуття невизначеності та ізоляції. У цьому контексті ключовими стають такі аспекти адаптації: дезорієнтація та пошук смислів, засвоєння нових соціальних норм, конфлікт ідентичностей. Дезорієнтація та пошук смислів означають, що «чужинець» не має чіткого уявлення про соціальні ролі та очікування в новій спільноті. Для виходу з цього стану він змушений активно засвоювати прийнятні форми поведінки, що створюють основу адаптації до нового

середовища. Особистість намагається зрозуміти структуру нового середовища та починає вивчати його норми, цінності та правила взаємодії, тобто відбувається засвоєння нових соціальних норм. Врешті-решт, виникає конфлікт ідентичностей: перехід до нового середовища вимагає певного перегляду власної ідентичності індивіда, оскільки попередні уявлення можуть суперечити або принаймні не збігатися з новими соціальними реаліями (Schuetz, 1944).

Українська дослідниця Оксана Даниленко спробувала адаптувати ідеї А. Шюца до вітчизняних реалій. Вона пропонує розглядати тексти «Чужинець: соціально-психологічний нарис» (Schuetz, 1944) та «Той, що повертається додому» (Schuetz, 1945) в комплексі та з урахуванням персонального досвіду автора. Альфред Шюц за своє життя встиг побути і в ролі солдата, що змінює соціальне середовище з цивільного на військове, і в ролі мігранта. Науковиця звертає увагу на поняття «біографічна ситуація» — сукупність уже наявних в індивіда знань та інтересів відповідно до пережитих у житті ситуацій та набутого досвіду. Біографічна ситуація є тим типізованим досвідом, набором смислів, яких у процесі інтерсуб'єктивної взаємодії набуває індивід у конкретному соціально-культурному середовищі і згідно з якими вибудовує свою діяльність (Даниленко, 2018).

У контексті військової служби концепція А. Шюца дає змогу пояснити труднощі адаптації цивільних осіб, які вступають до лав армії. Військове середовище має особливі соціальні правила, ієрархічну структуру та дисципліну, які значно відрізняються від умов звичного цивільного життя. Новобранці можуть відчувати себе «чужинцями», оскільки їхні біографічні ситуації (попередній досвід і очікування) не відповідають новій реальності. Отже, за А. Шюцем, адаптацію колишніх цивільних до військової служби можна інтерпретувати не лише як засвоєння нових соціальних норм, а й як складний процес перегляду власного «я», внутрішніх орієнтирів та сенсів.

Процес трансформації світогляду новобранця можна глибше зрозуміти через призму теорії соціального конструювання реальності П. Бергера та Т. Лукмана (Berger & Luckmann, 1966). Суть цієї концепції полягає в тому, що об'єктивної реальності не існує, вона конструюється в повсякденній взаємодії індивідів. Саме у взаємодії виникає узагальнений досвід, або знання, притаманні не лише конкретній особі, а й усьому суспільству або спільноті. Такий узагальнений досвід типізується і стає звичним проявом

діяльності в певному середовищі. Якщо ж середовище змінюється, відбувається процес адаптації до нових умов. Індивід, інтегруючись до нової спільноти, переймає типізований досвід — культурні зразки, якими він керується в моменти ухвалення рішень.

Згідно з концепцією Бергера та Лукмана, входження до військового середовища є яскравим прикладом вторинної соціалізації, або точніше — ресоціалізації, коли індивід має засвоїти чужий для себе досвід — радикально новий набір соціальних норм та інституційних ролей (Berger & Luckmann, 1966). У військовому контексті цей процес набуває особливого значення, тому що передбачає не просто доповнення, а переосмислення наявної суб'єктивної реальності особистості.

Процес адаптації до військової служби охоплює ресоціалізацію, докладно описану в працях американського соціолога Ірвінга Гофмана. Автор розглядає армію як «тотальну інституцію», де відбувається деконструкція старої ідентичності та формування нової через засвоєння військових цінностей, символів та норм (Goffman, 1961). У військових структурах контроль охоплює всі аспекти життя людини на фізичному, соціальному та емоційному рівнях. Ресоціалізація цивільної особи у військовому середовищі є складним процесом, що має декілька послідовних етапів. Перший етап — це деконструкція старої ідентичності, що передбачає розрив із попередніми соціальними ролями та зв'язками. Наступним етапом є формування нової ідентичності через засвоєння військових правил, традицій та культури. Завершальним етапом є інтеграція до військового колективу через участь у спільній діяльності та постійну взаємодію з іншими військовослужбовцями, що сприяє закріпленню нової ідентичності (Goffman, 1961).

Для інтерпретації процесу адаптації колишніх цивільних до військового життя також має сенс застосувати теорію габітусу в контексті процесу переходу. На думку П. Бурдьє (Bourdieu, 1990), габітус можна розглядати як систему диспозицій, що мають схильність функціонувати як структури, які впорядковують. Габітус як диспозиційна схильність до конкретної поведінки проходить формування в соціальних і культурних контекстах, маючи значний вплив на світосприйняття та функціонування в ньому соціальних акторів. Саме тому сформований протягом життя габітус може конфліктувати з новим набором правил, норм та поведінкових реакцій у новобранця, що добровільно чи ні вступає до лав збройних сил.

Теорії, за допомогою яких можна вивчати процес адаптації колишніх цивільних до військової служби, варто доповнити концепцією культурного шоку, яку розробляли К. Оберг (Oberg, 1960) та Б. Бергман і колеги (Bergman et al., 2014). За їхнім визначенням, культурний шок — це стан, у якому соціокультурний досвід уже не може бути застосованим, оскільки відбуваються явища соціальної тривоги і дезорієнтації особистості в ситуації раптового занурення в невідомий досі культурний контекст. Внаслідок культурного шоку актор проходить через переосмислення себе в кризовій ситуації, тим самим формуючи новий життєвий досвід, завдяки якому в подальшому може відбутися адаптація до нової культури. Культурний шок переживають туристи або мігранти, які опиняються в новій культурі. Однак за аналогією можна говорити і про щось на кшталт культурного шоку як про різке занурення в невідому армійську культуру, яке очікує на військових-новобранців. Зброя, форма, військова дисципліна, військова бюрократія, жорстка ієрархія в керівництві, загальним способом життя комбатанта — всі ці елементи нового мілітарного середовища можуть бути для новачків новим культурним контекстом. Адаптація відбувається, коли індивід асимілюється шляхом засвоєння нової культури.

Отже, для пояснення явища адаптації колишніх цивільних до військової служби застосовано теоретичні концепції А. Шюца, П. Бергера та Т. Лукмана, І. Гофмана, П. Бурдьє, К. Оберга, Б. Бергмана. Теорії, серед іншого, пояснюють процес такої адаптації як звикання до умов нового соціального середовища з його незвичними цінностями, нормами, патернами поведінки та засвоєння цих характеристик спільноти через досвід взаємодії з її представниками та переусвідомлення себе в цьому новому середовищі.

Чинники адаптації колишніх цивільних до військової служби в різних країнах

Культура відіграє важливу роль у процесі адаптації, оскільки визначає соціальні норми, цінності та традиції, які формують поведінку людей. У багатонаціональних підрозділах НАТО, де солдати представляють різні країни, взаємодія між представниками різних культур є критичним чинником для досягнення згуртованості. Як зазначає Девід Барно (Barno, 2009), у місіях НАТО використовують спеціальні тренінги для підвищення міжкультурної компетентності військовослужбовців, що допомагає уникати конфліктів і зміцнювати колектив. Норвезькі дослідники

Ріно Бандліц Йогансен, Йон Крістіан Лаберг і Моніка Мартінуссен (Johansen et al., 2014) також наголошують, що в багатонаціональних місіях, як-от місії НАТО, військовослужбовці мають прийняти спільні цінності та норми. Військові проходять спеціальні тренінги, спрямовані на інтеграцію в багатонаціональні колективи, що підвищує рівень взаєморозуміння та злагоженості.

У багатьох збройних силах світу як один із чинників адаптації беруть до уваги гендер. Ізраїльська армія (ЦАХАЛ) є прикладом інтеграції жінок у бойові підрозділи в умовах обов'язкового призову. Згідно з результатами дослідження (Dag & Kimhi, 2004), жінки стикаються з викликами через необхідність адаптуватися до середовища, яке історично було орієнтоване на чоловіків. Орна Сассон-Леві (Sasson-Levy, 2003) досліджує жінок у «чоловічих» військових ролях в ізраїльській армії. Авторка наголошує, що жінки не лише долають бар'єри, пов'язані з фізичною витривалістю, але й змінюють гендерні практики в армії через виконання нетипових для них завдань.

М. Павлюк та І. Овдій (2022) звертають увагу на психологічні чинники адаптації до нових умов. Дослідники виділяють декілька структурних компонентів психологічної адаптації, які мають важливе значення для військовослужбовців: психофізіологічний компонент, що відображає здатність організму пристосовуватися до фізичних і психологічних навантажень; когнітивний компонент, що відображає теоретичний рівень знань та забезпечує особистості подальше ефективне пристосування до умов навколишнього середовища; практичний компонент, що охоплює формування конкретних навичок для виконання цілей. Згідно з В. Терзієвим та С. Димітровою, соціальна адаптація у військовому контексті має специфіку, яка передбачає розвиток дисципліни та самоконтролю (Terziev & Dimitrova, 2014). Це свідчить про те, що психологічна готовність до війська відіграє важливу роль в адаптації. Девід Барно (Barno, 2009) також звертає увагу на психологічні чинники адаптації та зазначав, що адаптація військовослужбовців у місіях НАТО залежить від психологічної підготовки та розвитку стресостійкості. Наприклад, під час місій в Афганістані військові НАТО проходили тренінги з подолання стресу, що містили симуляцію бойових умов. Це дало змогу зменшити рівень дезадаптації серед солдатів і підвищити ефективність їхніх дій у складних операціях (Barno, 2009).

Одну з ключових ролей у процесі адаптації відіграють соціальні зв'язки. За результатами дослідження свідчень британських військовослужбовців (Woodward & Jenkins, 2011), підтримка

з боку колег і командирів значно полегшує інтеграцію новобранців у військове середовище. Британська армія під час базової підготовки розвиває не лише індивідуальні, а й командні навички, що дає змогу новобранцям відчувати себе частиною колективу та сприяє формуванню почуття відповідальності. Це особливо важливо в екстремальних і небезпечних умовах, коли згуртованість колективу може бути вирішальним чинником виживання. Важливим аспектом згуртованості є соціальна ідентифікація військовослужбовців з їхнім підрозділом та військовими силами загалом (Woodward & Jenkins, 2011). Болгарські дослідники В. Терзієв і С. Димітрова також наголошують, що для успішної адаптації військових до нового армійського середовища необхідне формування нових відносин всередині нового колективу (Terziev & Dimitrova, 2014). Українські науковці М. Павлюк та І. Овдій (2022) пишуть про два компоненти адаптації, що мають радше соціальний, ніж психологічний характер: соціально-психологічний компонент (інтеграція в колектив і формування нових соціальних зв'язків) та соціально-побутовий компонент (засвоєння та пристосування до особливостей соціально-побутових умов).

Отже, адаптація цивільних до військової служби в різних країнах формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників, зокрема культурного контексту, гендерних особливостей, психологічних та соціальних умов. Значну увагу дослідники звертають на психологічну підготовку та розвиток стресостійкості в новобранців, зокрема через тренінги, що імітують бойові умови, які не лише знижують ризик дезадаптації, а й підвищують боєздатну ефективність. Одночасно соціальні зв'язки: підтримка колег і командирів, відчуття належності до колективу — стають вирішальними чинниками успішної адаптації військових до інституції армії та інтеграції в новий колектив військовослужбовців.

Методологія та дизайн дослідження

Це дослідження ґрунтується на інтерпретативній парадигмі, в межах якої соціальну реальність пояснюють через досвід людини, а точніше — через суб'єктивні значення, які людина надає своєму досвіду та своїм діям (Silverman, 2014). Такий підхід дає змогу врахувати вплив соціокультурних чинників на досвід адаптації колишніх цивільних до військової служби, підкреслюючи важливість контексту, в якому проходить цей процес. Зокрема, йдеться про повномасштабну війну, під час якої відбувається зміна

соціальних статусів людей (з цивільної особи до військовослужбовця), та особливості інституції армії нашої країни, у межах якої цей перехід відбувається.

Для проведення емпіричної частини дослідження застосовано якісні методи збору та аналізу даних, оскільки вони дають змогу глибше розкрити індивідуальні досвіди та переживання, які неможливо повністю зрозуміти через статистичні дані. Основним джерелом емпіричної інформації є первинні дані, зібрані за допомогою напівструктурованих якісних інтерв'ю з військовослужбовцями, які до повномасштабного вторгнення були цивільними.

Напівструктуровані якісні інтерв'ю було обрано як основний метод збору даних, оскільки цей підхід дає змогу гнучко адаптувати питання та перебіг інтерв'ю до унікального досвіду військовослужбовців. Такий метод дає змогу отримати розгорнуті відповіді та виявити глибинні мотиви, емоції та переживання респондентів (Bazeley, 2013). Він також сприяє формуванню довірливої атмосфери для отримання відвертих відповідей. Крім того, напівструктуроване інтерв'ю дає можливість для додаткових уточнень.

Емпіричний аналіз проведено за принципом кейс-стаді — на прикладі одного з підрозділів ЗСУ. Детальної інформації про роту ХХХ, яка була у фокусі дослідження, не розголошуємо з міркувань безпеки та через дотримання конфіденційності. Згідно з якісною методологією, використано цільову вибірку за доступністю з елементами максимальної варіації. Такий підхід дав змогу відібрати тих учасників, які мають релевантний досвід, та отримати насичені дані для глибокого розуміння процесу адаптації цивільних до військової служби (Bazeley, 2013). Респондентів обирали за такими критеріями: проходження служби в умовах війни після 24 лютого 2022 р.; досвід участі в бойових діях; добровільна згода на участь у дослідженні. Критеріями варіації стали область проживання до мобілізації (Київська, Черкаська, Тернопільська, Львівська, Миколаївська, Запорізька), рівень освіти (середня, середня спеціальна, вища), сімейний стан (одружений, неодружений). Варто зазначити, що респонденти приєдналися до війська в різний час: хтось одразу після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, хтось у наступні роки. Отже, вони могли стати учасниками дослідження на різних етапах своєї адаптації. Також є відмінності залежно від того, чи мобілізація до війська була добровільною: були як добровольці, так і мобілізовані за повісткою. Час і добровільність приєднання до армії не були

критеріями варіації вибірки, але за дизайном дослідження до інтерв'ю залучали респондентів, що відрізнялись за цими параметрами, для того щоб зафіксувати якомога ширший спектр варіацій різних досвідів.

Респондентами стали 10 чоловіків віком від 21 до 41 року. Обмеженнями вибірки можна вважати доволі низький середній вік респондентів та відсутність жінок. Через специфіку роботи обраного підрозділу вік військовослужбовців тут нижчий, ніж у середньому в ЗСУ. Крім того, в підрозділі немає жінок. Тож обмеження вибірки зумовлені особливостями обраного кейсу.

Респонденти були ознайомлені з метою дослідження, умовами участі та надали усну інформовану згоду. Конфіденційність отриманої інформації повністю забезпечено. Вхідження у спільноту здійснено завдяки особистим контактам однієї з авторок цієї статті.

Для збору даних було розроблено гайд, який складався з п'яти основних блоків. Перший блок — «Знайомство» — був спрямований на з'ясування життєвого шляху респондента до служби, його освіти, професійного досвіду, мотивів вступу до війська та очікувань від служби. Другий блок — «Нові умови» — фокусувався на перших враженнях від військової служби, труднощах у побуті та адаптації до дисципліни, а також досвіді бойових завдань та змінах у стосунках з близькими. Третій блок — «Чинники адаптації» — дав змогу виявити як зовнішні (підтримка побратимів, командування, родини), так і внутрішні ресурси (попередній досвід, фізична підготовка), що сприяли процесу адаптації. У четвертому блоці — «Завершення» — респондентам запропоновано поділитися власними рефлексіями щодо пройденого шляху, дати поради тим, хто лише починає службу, або висловити важливі для них міркування, не охоплені запитаннями. П'ятий блок містив базові соціально-демографічні питання: вік, освіту, сімейний стан, цивільну професію, строк служби та поточну військову посаду (у разі, якщо ці дані не було озвучено раніше під час інтерв'ю). Такий підхід до побудови гайду забезпечив систематичність збору інформації зі збереженням гнучкості інтерв'ювання та можливість пристосування до індивідуального досвіду кожного респондента.

Польовий етап дослідження тривав з березня по квітень 2025 р. Було проведено 10 напівструктурованих інтерв'ю з військовослужбовцями: 7 інтерв'ю відбулись очно в умовах, наближених до бойових, 3 інтерв'ю — дистанційно за допомогою захищеного застосунку «WhatsApp». Інтерв'ю проводили навіть під час повітряних

тривою, оскільки через постійні обстріли та небезпеку як вдень, так і вночі, іншої можливості для збору даних не було. Тривалість інтерв'ю варіювала від 21 до 63 хвилин.

Інтерв'ю було записано на диктофон і транскрибовано за допомогою програми «Gladia». У процесі аналізу даних застосовано метод дедуктивно-індуктивного кодування. Цей підхід передбачає, що категорії для кодування визначають заздалегідь з огляду на теоретичні положення або завдання дослідження, а потім уточнюють та доповнюють у процесі роботи з емпіричними даними (Bazeley, 2013). Дедуктивне кодування є особливо корисним у тих випадках, коли дослідник прагне перевірити вже сформульовані концепції чи гіпотези на практиці, впорядковуючи матеріал відповідно до обраних тем і структур (Rogers, 2023). На початковому етапі аналізу, спираючись на теоретичні джерела, було визначено основні категорії для аналізу, зокрема соціальні та психологічні чинники адаптації. У процесі кодування інтерв'ю цю попередню рамку розширили та уточнили відповідно до емпіричних даних: замість психологічних чинників — психологічно-фізичні, а також додали категорію організаційно-структурних чинників. Виокремлені категорії було індуктивно доповнено кодами, які пізніше об'єднали в групи. Отже, у процесі аналізу емпіричних даних було виділено рамку кодів, що структурує основні тематичні блоки, виявлені в інтерв'ю.

Чинники адаптації колишніх цивільних до військової служби в роті XXX

Унікальність адаптації цивільних в Україні зумовлена одночасним входженням в армійське середовище та пристосуванням до умов повномасштабної війни:

«Вибору не було просто. Або ти адаптуєшся, або ні» (Респондент 1).

Така відповідь на запитання «Як на Вашу думку, що допомагало Вам адаптуватися до нових умов військової служби та війни?» передає суть досвіду багатьох цивільних, які опинилися у військовому середовищі під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Адаптація в цьому контексті — не поступовий процес, а необхідність, продиктована реальністю.

Проте з проведених інтерв'ю з військово-службовцями вдалось виокремити низку чинників, що, зі слів респондентів, сприяли їхній адаптації до армії під час воєнних дій. У результаті аналізу виокремлено основні категорії чинників, що впливають на адаптацію колишніх цивільних до військової служби. Чинники згруповано у три категорії: психологічно-фізичні, соціальні та організаційно-структурні. Нижче розглянуто та охарактеризовано чинники, що увійшли до виокремлених категорій. Детальну типологію наведено в таблиці.

Таблиця. Типологія чинників адаптації колишніх цивільних до військової служби

№	Категорії чинників	Чинник
1	Психологічно-фізичні	Високий рівень стресостійкості
		Високий рівень мотивації
		Орієнтація на цілі, родину та самозбереження
		Саморефлексія та психологічне налаштування
		Особистісні риси (напр., дисциплінованість, відповідальність, самоконтроль, впевненість у собі)
		Знання способів справлятися з вигоранням
		Спілкування з психологами та підтримка морального стану на початку війни
		Гарна фізична підготовка та попередній досвід фізичної активності (бокс, біг, футбол)
2	Соціальні	Спілкування та підтримка побратимів
		Згуртованість серед військових
		Почуття належності до спільноти
		Усвідомлення спільності досвіду з іншими військовими
		Підтримка родини та друзів
3	Організаційно-структурні	Позитивне ставлення цивільних до військових на початку війни
		Якісна військова підготовка
		Якісна підготовка до виконання бойових завдань
		Кваліфіковані інструктори
		Довіра до командування
		Якісна амуніція та забезпечення

Психологічна адаптація цивільних осіб до військової служби є важливим виміром прийняття нового середовища. Інтерв'ю показали, що для значної частини респондентів адаптація до військової служби базується на здатності до само-рефлексії, внутрішнього прийняття змін та мобілізації особистісних внутрішніх ресурсів. Відповіді респондентів свідчили про їхню здатність до психологічного переналаштування, що забезпечує ефективне пристосування до нового військового середовища (Респонденти 2, 3, 5, 6, 8).

Виявом стресостійкості стало не лише вміння долати негативні емоції та стрес, про що писав Д. Барно (Barno, 2009), а й активна стратегія переведення уваги на практичні завдання і роботу та фокусування на діях. Такі підходи до адаптації свідчать про здатність респондентів формувати внутрішню стабільність навіть у нестабільних зовнішніх умовах. Наприклад:

«Просто стараюся про це не думати, і з часом мене попускає. Таке, може, день-два я можу походити такий смутний, потім вернутися знову до роботи, в повному обсязі. І багато в чому відволікає робота» (Респондент 3).

Високий рівень мотивації відстояти незалежність країни та захистити рідних від війни сприяв легшій адаптації колишніх цивільних до війни. Дані опитування Info Sapiens 2024 р., репрезентативного для українських чоловіків 18–55 років, також свідчать, що найпопулярнішим мотивом мобілізації, на думку населення, є бажання захищати Україну та своїх рідних (Кульчинський & Дукач, 2024). Наші ж респонденти звертали увагу на те, що їхня мотивація, зокрема, була зосереджена на досягненні цілей, турботі про родину та прагненні до самозбереження.

«У мене є заради чого жити. Я просто представляю своє щасливе майбутнє. У мене є цілі, які я поступово виконую» (Респондент 10).

Респонденти зазначали, що одним з аспектів психологічної адаптації є здатність до власного внутрішнього налаштування. Також в інтерв'ю йшлося про особистісні риси, які, на думку військових, допомагали їм призвичаїтись до нових реалій армії та фронту.

«Я, в принципі, звик жити з якимось розпорядком, але тут, вже коли ти в бойовій частині, як такого, і чогось строгого, чи чогось над від тебе не вимагають, ти маєш просто робити свою роботу» (Респондент 4).

«Ну, фізично тяжко, ти втомлюєшся, в тебе все в голові, що ти втомлюєшся. Як ти себе тут налаштуєш, так ти і втомлюватись будеш. Людина все ж переварює своєю головою спочатку» (Респондент 5).

Саме про важливість дисципліни та налаштування для адаптації до військової служби у своїх працях зазначали В. Терзієв та С. Димітрова (Terziev & Dimitrova, 2014).

Один із респондентів наголошував на тому, що підтримка з боку інших не завжди потрібна, якщо людина може впоратися сама:

«Чесно, чиясь там сильна така підтримка, не потрібна, бо це все в голові. Якщо ти тут нічого не переключиш, то тобі ніхто не може. Це моя думка» (Респондент 5).

Водночас для частини респондентів важливою була можливість поспілкуватися з психологом та отримати професійну підтримку на етапі входження у військове середовище. Це дало змогу знизити рівень напруги, осмислити нову реальність та знайти ресурси для внутрішньої стабільності. Однак, як зазначав респондент, така підтримка не завжди була системною та активною, лише на початку повномасштабної війни.

Згідно з отриманими даними, респонденти з вищою освітою або більшим життєвим досвідом частіше формували рефлексивну позицію щодо своєї нової ролі та легше знаходили шляхи, як упоратись із новими викликами. Отже, можна зробити припущення про те, що високий рівень освіти та значний професійний досвід людини можуть допомагати їй в адаптації. Однак таке припущення потребує ретельної перевірки на кількісних даних.

Адаптації сприяв і попередній життєвий досвід респондентів, зокрема **фізична** підготовка в цивільному житті. Респонденти зазначали, що до служби займалися спортом, наприклад, бігом, боксом і футболом. Саме наявність свідчень про те, що фізична активність допомогла військовослужбовцям легше пристосуватися до нового режиму, зумовила виокремлення психологічно-фізичних чинників як окремої категорії чинників, що сприяють адаптації колишніх цивільних до військової служби. Наявність саме фізичної компоненти у виокремлених категоріях можна пояснити тим, що за умов загальної мобілізації серед українських військових є і ті, хто не має високого рівня фізичної підготовки, притаманної контрактним арміям, зокрема країн НАТО.

Утім, адаптація не обмежується лише внутрішніми ресурсами. Важливу роль в адаптації колишніх цивільних до військової служби відіграють **соціальні чинники**. Результати емпіричної частини дослідження тут перегукуються з теоретичними напрацюваннями щодо важливості побудови взаємодії в новому колективі (Woodward & Jenkins, 2011; Terziev & Dimitrova, 2014; Павлюк & Овдій, 2022). Підтримка побратимів сприяла формуванню відчуття безпеки, належності та довіри. Наприклад:

«Від побратимів завжди є підтримка. Завжди. Якою б ситуація не була. Завжди проявляється підтримка, проявляється якась допомога, без різниці яка — фінансова, моральна, гуманітарна» (Респондент 6).

Тобто підтримка побратимів не лише дає відчуття безпеки та належності, але й слугує важливим чинником у формуванні нових соціальних зв'язків, які полегшують процес адаптації. Більшість респондентів зазначили, що мають дуже хороші та міцні стосунки з колективом та разом відчують себе сім'єю. Один із респондентів пояснив це так:

«Тому що, якщо ти не будеш підтримувати один одного, то дуже бистро це все розвалиться і розсиплеться» (Респондент 2).

Згуртованість колективу сприяє не лише адаптації окремих осіб, а й стабільності роти загалом. Важливим ресурсом для полегшення адаптації стало усвідомлення спільності досвіду з іншими військовослужбовцями:

«На початку до нових умов адаптуватися допомагало те, що в принципі ти розумієш, що з тобою служать такі ж самі люди, як і ти. Просто цивільні, які вирвалися зі свого життя і пішли у військо захищати свою країну» (Респондент 3).

Підтримка з боку родини також має велике значення, бо війна змінила звичний спосіб життя та роз'єднала десятки тисяч родин. Для багатьох респондентів сімейна підтримка стала джерелом стабільності та внутрішнього ресурсу:

«Підтримка зі сторони рідні, від сестри, загально від родини, вона завжди є. Всі підтримують, всі в мене вірять, всі моляться за мене» (Респондент 6).

Частина з опитаних військовослужбовців одружені, тож важливу роль у процесі адаптації відігравала не лише підтримка батьків, а й взаємодія з дружиною та дітьми. Іноді ця підтримка формувалася поступово:

«Ну, так, від батьків підтримка, від брата підтримка, відчував. З дружиною, там по-різному було, бо вона, в принципі, не була задоволена, що я пішов в армію» (Респондент 9).

Тобто напруга, суперечливі емоції, взаємини з рідними могли складатись по-різному, але для тих, кого рідні підтримували, це був важливий чинник адаптації.

Побоювання рідних були пов'язані як із молодим віком, так і з ризиками та небезпекою, які несе служба:

«...вони всі боялися. Всі бояться. Ну, тому що війна надворі все ж таки, тим паче я молодий, ще все попереду, а тут бац, і пішов собі, підписав контракт, захотів» (Респондент 8).

Проте з набуттям досвіду та плином часу рівень підтримки суттєво зріс:

«Після того, як вже почався цей процес військової служби, все почалося чудово, підтримка почалася більша» (Респондент 8).

Отже, підтримка родини — навіть якщо вона не завжди миттєва або однозначна — є важливим чинником соціальної адаптації. Вона допомагає не лише справлятися з емоційним навантаженням, а й зберігати зв'язок із попереднім цивільним життям.

На макросоціальному рівні важливою виявилася підтримка з боку суспільства в перші місяці повномасштабного вторгнення. Для багатьох респондентів це було джерелом додаткового підтвердження своєї ролі, що формувало відчуття важливості та впевненості у власному виборі. Респонденти згадували, що на початку війни ставлення до військових було дуже позитивним, люди активно допомагали, підтримували, і це сприяло відчуттю єдності з країною та її боротьбою.

Процес адаптації до військової служби безпосередньо пов'язаний з **організаційно-структурними чинниками**, оскільки вони суттєво впливають на те, наскільки успішно буде адаптація цивільної особи до нових умов служби. Більшість респондентів зазначали, що якісна базова військова підготовка, яку військові проходили після мобілізації, значно полегшувала вхід у нове військове середовище. Вона слугувала не лише технічним інструментом

опанування зброї та тактики, а й полегшувала перехід до нових статусів і ролей:

«Підготовка була на вищому рівні. Багато чого навчилися. ... Якби без цієї підготовки б одразу поїхали, то, звісно, було б хуже» (Респондент 5).

Це свідчить про те, що навчання формує відчуття компетентності та знижує почуття невпевненості перед реальними бойовими завданнями.

Важливим чинником успішної підготовки респонденти називали кваліфікованих інструкторів, які не лише мали бойовий досвід, але й вміли доступно та ефективно передавати знання. Присутність наставників під час навчання підвищувала рівень довіри до армії, а також давала змогу адаптувати знання під реальну ситуацію війни. Ще одним аспектом організаційно-структурної категорії є якісне матеріальне забезпечення, як-от амуніція, форма, засоби захисту та зв'язку. Забезпечення армії необхідними ресурсами має безпосередній вплив на фізичну безпеку, впевненість та бойову готовність військових (Респонденти 4, 6, 8, 10).

Подібних висновків дійшли й аналітики благодійного фонду «Повернись живим», які вивчали процеси, пов'язані з проходженням базової загальновійськової підготовки (Баглай та ін., 2025). Кваліфікований персонал і якісне матеріальне-технічне забезпечення дослідники, серед іншого, вважають запорукою більш якісної базової загальновійськової підготовки, яка, своєю чергою, сприяє кращій готовності військовослужбовців до бойових дій. І хоча наше дослідження зосереджене на адаптації до військової служби загалом, а не лише на успішності проходження базової загальновійськової підготовки, такі перетини в отриманих результатах підкріплюють їх.

Чинник довіри до командування респонденти прямо пов'язували з відчуттям безпеки, передбачуваності дій і раціональності військової логіки:

«...не кидають нас кудись в білет в один кінець. Такого у нас немає. У нас все раціонально зроблено... І командування, робить все, що у своїх силах» (Респондент 10).

«Я кажу, що мені досить повезло, тому що у нас командування було і є досить адекватне. Вони бережуть особовий склад, тобто немає щось такого, що чують, що буває в інших підрозділах» (Респондент 9).

Це є ознакою важливого елементу адаптації до військової служби, а саме довіри до інституції

та почуття безпеки всередині. Такі відповіді демонструють, що раціональна організація, відповідальність керівництва та турбота про підлеглих мають критичне значення для збереження мотивації і психологічної стійкості військових, а отже, і для ефективного виконання поставлених перед підрозділами завдань.

Варто наголосити, що категорія організаційно-структурних чинників не була виокремлена в огляді закордонних досліджень і публікацій. Проте за емпіричними даними ця категорія чинників видається не менш важливою, ніж перші дві. Імовірно, організаційно-структурні чинники відчуються особливо гостро саме в умовах війни, адже від належної організації процесів, якісної підготовки та забезпечення в період воєнного стану та під час бойових дій безпосередньо залежать життя військовослужбовців.

Отже, адаптація цивільних до військової служби є не лише індивідуальним процесом, а й результатом колективної взаємодії та взаємної підтримки. Довіра до командування сприяє формуванню колективної згуртованості, коли підпорядкування перетворюється на усвідомлене залучення до спільної мети.

Підсумовуючи, зазначимо, що проведене емпіричне дослідження адаптації колишніх цивільних до військової служби, яке ґрунтувалося на якісних методах збору та аналізу даних, дало змогу глибоко дослідити суб'єктивні досвіди адаптації військовослужбовців. Виокремлені чинники, що сприяли адаптації, систематизовано у три взаємопов'язані категорії. Психологічно-фізичні чинники мали вирішальне значення в процесі адаптації. Високий рівень стресостійкості та мотивації, особистісні риси, здатність до саморефлексії та попередній досвід фізичної підготовки є основою психологічної адаптації до військового середовища. Варто наголосити, що респонденти з вищою освітою та більшим життєвим досвідом демонстрували більш рефлексивний підхід до адаптації. Друга категорія — соціальні чинники — виявилася не менш важливою. Підтримка побратимів, родини та суспільства, згуртованість колективу та прагнення до спільної мети створюють необхідні умови для успішної інтеграції новобранців. Також значним джерелом моральної підтримки стало позитивне ставлення цивільного населення до військових на початку війни. Остання категорія — організаційно-структурні чинники — засвідчила важливість системного підходу до адаптації, зокрема в умовах війни. Якісна військова підготовка, кваліфіковані інструктори, довіра до командування та належне матеріально-технічне забезпечення є інституційною основою для успішної адаптації.

Висновки

Грунтуючись на науковій літературі, окреслено різні підходи до вивчення явища адаптації до військової служби в соціальних науках. Концепції А. Шюца, П. Бергера та Т. Лукмана, І. Гофмана, П. Бурдьє, К. Оберга, Б. Бергмана та колег, серед іншого, пояснюють процес такої адаптації як звикання до умов нового соціального середовища з його незвичними цінностями, нормами, патернами поведінки та засвоєння цих характеристик спільноти через досвід взаємодії з її представниками та переусвідомлення себе в цьому новому середовищі.

Вторинний аналіз наукових статей з різних країн показав, що адаптація залежить від сукупності чинників, зокрема культурного контексту, гендерних особливостей, соціальних та психологічних умов адаптації. Значну увагу дослідники звертають на психологічну підготовку та розвиток стресостійкості в новобранців, що підвищують боездатну ефективність. У літературі також ідеться про соціальні зв'язки (підтримка колег і командирів, відчуття належності до спільноти) як про вирішальні чинники успішної адаптації військових до інституції армії.

В емпіричній частині роботи, на основі 10 напівструктурованих інтерв'ю, проведених із військовослужбовцями роти ХХХ, які до повномасштабного вторгнення були цивільними, виокремлено три основні категорії чинників, що допомагають адаптуватись до військової служби: психологічно-фізичні, соціальні та структурно-організаційні.

Психологічно-фізичні чинники виявились фундаментальними для успішної адаптації колишніх цивільних до військової служби. До цієї категорії увійшли високий рівень стресостійкості, який дає змогу новобранцям ефективно функціонувати в екстремальних умовах, та високий рівень мотивації, що ґрунтується, зокрема, на бажанні вберегти від війни родину та захистити країну від ворога. Важливу роль відіграють також такі особистісні риси, як дисциплінованість, відповідальність,

самоконтроль, а також здатність до саморефлексії та психологічного переналаштування. Знання способів справлятися з вигоранням, а також готовність спілкуватися з психологом підтримують морально-психологічний стан бійців. А попередній досвід фізичної підготовки значно полегшує процес адаптації до інтенсивних навантажень армії.

Також респонденти неодноразово згадували під час інтерв'ю соціальні чинники адаптації новобранців. Підтримка побратимів створює необхідне відчуття безпеки та належності, тоді як підтримка родини та друзів забезпечує емоційну стабільність. Згуртованість військового колективу, почуття належності до спільноти та відчуття спільності досвіду сприяють швидкій інтеграції військовослужбовців. Особливе значення має позитивне ставлення цивільного населення до військових, на початкових етапах війни це було важливим джерелом моральної підтримки та мотивації.

Третю категорію чинників адаптації — організаційно-структурні — респонденти визначили як ключову для ефективної адаптації. Якісна військова підготовка з кваліфікованими інструкторами забезпечує необхідний рівень бойової готовності. Довіра до командування створює передбачуваність і стабільність у військовому середовищі. Належне матеріально-технічне забезпечення, зокрема якісна амуніція та обладнання, формують відчуття фізичної безпеки та психологічний комфорт військовослужбовців, що є критично важливим для їхньої успішної адаптації.

Отримані дані свідчать, що успішна адаптація залежить від комплексного впливу внутрішніх ресурсів особистості, соціальної підтримки та ефективної організації служби. Особливістю українського контексту, на відміну від західних країн із контрактними арміями, є необхідність одночасної адаптації до армійського середовища та умов війни. Ці висновки можуть стати підґрунтям для розроблення програм психологічної підтримки, вдосконалення системи підготовки новобранців та оптимізації військового управління в умовах війни, що триває.

Список використаної літератури

- Баглай, С., Муравейник, А., & Москаленко, О. (2025). *Як цивільні стають військовими? Проблематика базової зазально-військової підготовки в Збройних Силах України (станом на 2024 рік)*. Центр ініціатив ПЖ.
- Галецька, І. (2005). Психологічні чинники соціальної адаптації. *Соціогуманітарні проблеми людини*, 1, 91–100. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/27517>
- Даниленко, О. А. (2018). Інтерпретація ідей А. Шюца при дослідженні ситуації солдата, який повертається додому в сучасній Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 118–133. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/182175>
- Кульчинський, Р., & Дукач, Ю. (2024, 27 лютого). Мобілізація: що відлякує і що мотивує. Опитування Info Sapiens на замовлення Texty.org.ua. <https://texty.org.ua/articles/111848/mobilizaciya-sho-vidlyakuye-i-sho-motyvuuye-opytuvannya-info-sapiens-na-zamovlennya-textyorgua/?src=main>
- Павлюк, М., & Овдій, І. (2022). Психологічна адаптація військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*, 70(6), 134–141. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-134-141>
- РБК-Україна. (2025, 15 січня). «Захищають усю територію». Зеленський назвав чисельність української армії. <https://www.rbc.ua/rus/news/zahishchayut-usyu-teritoriyu-zelenskiy-nazvav-1736948784.html>
- Слово і діло. (2022, 14 жовтня). Як змінювалася чисельність Збройних сил України. <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/>

- infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny
- Barno, D. W. (2009). Military Adaptation in Complex Operations. *PRISM*, 1(1), 27–36. <https://www.jstor.org/stable/26469026>
- Bazeley, P. (2013). *Qualitative data analysis: practical strategies*. SAGE Publications.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise on sociology of Knowledge*. Penguin Books.
- Bergman, B. P., Burdett, H. J. & Greenberg, N. (2014). *Service life and beyond: institution or culture?* *RUSI Journal*, 159(5), 60–68. <https://doi.org/10.1080/03071847.2014.969946>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Dar, Y., & Kimhi, S. (2004). Youth in the Military: Gendered Experiences in the Conscript Service in the Israeli Army. *Armed Forces & Society*, 30(3), 433–459. <https://www.jstor.org/stable/48608698>
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books.
- Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. (2014). Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *Armed Forces & Society*, 40(3), 521–543. <https://www.jstor.org/stable/48609338>
- Oberg, K. (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, 7(4), 177–182. <https://doi.org/10.1177/009182966000700405>
- Rogers, M. (2023). Coding Qualitative Data. In J. M. Okoko, S. Tunison, & K. D. Walker (Eds.), *Varieties of qualitative research methods: selected contextual perspectives* (pp. 73–79). Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-031-04394-9_12
- Sasson-Levy, O. (2003). Feminism and Military Gender Practices: Israeli Women Soldiers in “Masculine” Roles. *Sociological Inquiry*, 73(3), 440–465. <https://doi.org/10.1111/1475-682x.00064>
- Schuetz, A. (1944). The Stranger: An Essay in Social Psychology. *American Journal of Sociology*, 49(6), 499–507. <https://doi.org/10.1086/219472>
- Schuetz, A. (1945). The Homecomer. *American Journal of Sociology*, 50(5), 369–376. <https://doi.org/10.1086/219654>
- Silverman, D. (2014). *Interpreting Qualitative Data*. SAGE Publications.
- Terziev, V., & Dimitrova, S. (2014). A new view on social adaptation of the military, discharged from military service in Bulgaria. *European Scientific Journal*, 10(10), 81–98. <https://ejournal.org/index.php/esj/article/view/4792>
- Woodward, R., & Jenkins, K. N. (2011). Military Identities in the Situated Accounts of British Military Personnel. *Sociology*, 45(2), 252–268. <https://doi.org/10.1177/0038038510394016>
- Bahlai, S., Muraveinyk, A., & Moskalenko, O. (2025). *Yak tsyvilni staiut viiskovymy? Problematyka bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky v Zbrojnykh Sylakh Ukrainy (stanom na 2024 rik)*. CBA initiatives Center [in Ukrainian].
- Barno, D. W. (2009). Military Adaptation in Complex Operations. *PRISM*, 1(1), 27–36. <https://www.jstor.org/stable/26469026>
- Bazeley, P. (2013). *Qualitative data analysis: practical strategies*. SAGE Publications.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise on sociology of Knowledge*. Penguin Books.
- Bergman, B. P., Burdett, H. J. & Greenberg, N. (2014). *Service life and beyond: institution or culture?* *RUSI Journal*, 159(5), 60–68. <https://doi.org/10.1080/03071847.2014.969946>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Danylenko, O. (2018). Interpretation of A. Shütz’s ideas within research of the situation of homecoming soldier in modern Ukraine. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1, 118–133. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/182175> [in Ukrainian].
- Dar, Y., & Kimhi, S. (2004). Youth in the Military: Gendered Experiences in the Conscript Service in the Israeli Army. *Armed Forces & Society*, 30(3), 433–459. <https://www.jstor.org/stable/48608698>
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books.
- Haletska, I. (2005). The psychological factors of social adaptation. *Herald Socio-humanitarian Problems of Person*, 1, 91–100. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/27517> [in Ukrainian].
- Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. (2014). Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *Armed Forces & Society*, 40(3), 521–543. <https://www.jstor.org/stable/48609338>
- Kulchynskiy, R., & Dukach, Yu. (2024, February 27). Mobilizatsiia: shcho vidliakuie i shcho motyvuiue. Opytuvannia Info Sapiens na zamovlennia Texty.org.ua. <https://texty.org.ua/articles/111848/mobilizaciya-sho-vidlyakuye-i-sho-motyvuie-opytuvannia-info-sapiens-na-zamovlennia-textyorgua/?src=main> [in Ukrainian].
- Oberg, K. (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, 7(4), 177–182. <https://doi.org/10.1177/009182966000700405>
- Pavliuk, M., & Ovdii, I. (2022). Psychological adaptation of military officers of the Armed Forces of Ukraine. *Bulletin of National Defense University of Ukraine*, 70(6), 134–141. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-134-141> [in Ukrainian].
- RBC-Ukraine. (2025, January 15). “Zakhyshchait usiu terytoriiu”. Zelenskyi nazvav chyselnist ukrainskoi armii. <https://www.rbc.ua/rus/news/zahishchayut-usyu-teritoriyu-zelenskiy-nazvav-1736948784.html> [in Ukrainian].
- Rogers, M. (2023). Coding Qualitative Data. In J. M. Okoko, S. Tunison, & K. D. Walker (Eds.), *Varieties of qualitative research methods: selected contextual perspectives* (pp. 73–79). Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-031-04394-9_12
- Sasson-Levy, O. (2003). Feminism and Military Gender Practices: Israeli Women Soldiers in “Masculine” Roles. *Sociological Inquiry*, 73(3), 440–465. <https://doi.org/10.1111/1475-682x.00064>
- Schuetz, A. (1944). The Stranger: An Essay in Social Psychology. *American Journal of Sociology*, 49(6), 499–507. <https://doi.org/10.1086/219472>
- Schuetz, A. (1945). The Homecomer. *American Journal of Sociology*, 50(5), 369–376. <https://doi.org/10.1086/219654>
- Silverman, D. (2014). *Interpreting Qualitative Data*. SAGE Publications.
- Slovo i Dilo. (2022, October 14). Yak zminyuvalasya chyselnist Zbrojnykh syl Ukrainy. <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny> [in Ukrainian].
- Terziev, V., & Dimitrova, S. (2014). A new view on social adaptation of the military, discharged from military service in Bulgaria. *European Scientific Journal*, 10(10), 81–98. <https://ejournal.org/index.php/esj/article/view/4792>
- Woodward, R., & Jenkins, K. N. (2011). Military Identities in the Situated Accounts of British Military Personnel. *Sociology*, 45(2), 252–268. <https://doi.org/10.1177/0038038510394016>

Diana Boiko, Oleksandr Bihdan, Anna Prokhorova

**FORMER CIVILIANS' ADAPTATION FACTORS TO MILITARY SERVICE
DURING RUSSIA'S FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE
(BASED ON THE CASE OF XXX COMPANY)**

Abstract

The article is devoted to the phenomenon of adaptation of former civilians to military service. The literature review conceptualizes the concept of adaptation as the ability of a person to effectively accommodate new and transforming information, experience, or social circumstances.

The article suggests theoretical approaches to the consideration of adaptation of former civilians to military service from the perspective of the ideas of Schutz, Berger, and Luckmann, Goffman, Bourdieu, as well as Oberg and Bergman. The ideas of these authors explain the process of such adaptation as getting used to the conditions of a new social context with its unusual values, norms, patterns of behavior, and the assimilation of these characteristics of the community through the experience of interaction with its representatives and the re-awareness of oneself in this new context. The article considers a range of factors affecting civilian adaptation to military service based on the experience of armies of other countries.

Secondary analysis of academic articles made it possible to understand that adaptation depends on a combination of factors, including cultural context, gender characteristics, social and psychological conditions of adaptation.

The empirical part of the study is based on a qualitative methodology. As a result of the analysis of in-depth interviews with military personnel of XXX Company, the factors of adaptation of former civilians to military service in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine were identified and systematized. The factors are characterized and divided into 3 categories: psychological and physical, social, and structural and organizational.

The data obtained indicate that the successful adaptation of former civilians to military service depends on the combined influence of an individual's internal resources, social support, and effective organization of service. A distinctive feature of the Ukrainian context, unlike that in Western countries with contract armies, is the need for simultaneous adaptation to the army environment and to the conditions of war.

Keywords: adaptation of military personnel, adaptation of former civilians to military service, factors of adaptation of military personnel to war, Russia's war against Ukraine, full-scale invasion.

Подано / Submitted: 14.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 23.09.2025

Оприлюднено / Published: 11.12.2025

Бойко Діана — студентка 4 курсу бакалаврської програми «Соціологія»,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Boiko Diana — final-year student of the bachelor's degree program "Sociology",
National University of Kyiv-Mohyla Academy

<https://orcid.org/0009-0008-5762-9607>

d.boiko@ukma.edu.ua

Бігдан Олександр — бакалавр соціології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»;
магістр соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Bihdan Oleksandr — BA in Sociology, National University of Kyiv-Mohyla Academy;
MA in Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

<https://orcid.org/0009-0001-4055-0766>

oleksandr.bihdan@ukma.edu.ua

Прохорова Анна — кандидатка соціологічних наук, завідувачка кафедри соціології
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Prokhorova Anna — PhD in Sociology, Head at the Department of Sociology,
National University of Kyiv-Mohyla Academy

<https://orcid.org/0009-0006-5407-8286>

anna.prokhorova@ukma.edu.ua

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)